

# فصل سوم

ویژگی‌های فرهنگی استان قزوین





## درس نهم مردم‌شناسی استان (آداب و رسوم مردم استان)

قرآن مجید، فرهنگ را معادل رشد، کمال، بلوغ، شعور و سلامت روحی انسان می‌داند و در واقع انسان با فرهنگ اسلامی، انسانی رشد یافته و کامل است و رسیدن به این بلوغ و سلامت روحی، در گرو شناخت و سپس اصلاح عقاید، آداب و رسوم، باورها و نگرش‌های مردم هر منطقه با گنجینه‌های عمیق فرهنگ دینی و ایرانی است که پیام‌آور رشد، بالندگی، توسعه و پیشرفت همه جانبه مادی و معنوی است.

همان‌گونه که دریافته‌اید گروه‌ها و افراد ارزش‌ها، رفتارها و تولیدهای مادی خاصی دارند و با آنها زندگی را سپری می‌کنند که به این ارزش‌ها، رفتارها و تولیدهای مادی، فرهنگ می‌گویند به عبارت دیگر به هر آنچه برای زندگی با دیگران مورد استفاده قرار می‌گیرد و با آن زندگی را سامان می‌دهیم، فرهنگ می‌گویند. انسان فرهنگ جامعه‌ای را که در آن زندگی می‌کند، پذیرفته و به آن پایبند است. زبان، باورها، پوشش، آداب و رسوم و ... اجزای مختلف فرهنگ را تشکیل می‌دهند.

### فعالیت

به نظر شما فرهنگ نواحی مختلف از چه جنبه‌هایی با هم فرق دارد؟ چند نمونه ذکر نمایید.

استان قزوین به‌عنوان یکی از استان‌های کشور، از نظر فرهنگی دارای خصوصیات ویژه‌ای است که شایان توجه است. استان ما به‌واسطه موقعیت خاص جغرافیایی، به لحاظ فرهنگی دارای مردمی با شیوه‌های متنوع زندگی، نگرش و برقراری ارتباط است که مطالعه و درک واقعی و عمیق این شیوه‌ها، برای تبدیل شدن ما و دیگران به شهروندانی آگاه و با احساس مسئولیت در مقابل یکدیگر کمک شایان توجهی به ما می‌نماید.

- وجود پیشینه ده هزار ساله سکونت
- استقرار اقوام و نژادهای مختلف
- وجود موزه‌های قزوین به‌عنوان یکی از غنی‌ترین موزه‌های کشور با بیش از ۲۵۰۰ اثر نفیس از استادان ایران و جهان
- وجود معادن و در نتیجه شکل‌گیری گروه معدن چیان
- گذر جاده پر اهمیت ابریشم
- قرار گرفتن در مسیر تردد اقوام و جوامع مختلف
- دین‌مداری مردم قبل و بعد از اسلام

## ویژگی‌های فرهنگی استان

- امام زاده‌ها و مساجد
  - سابقهٔ بیش از نیم قرن پایتختی
  - علما، شعرا، ادبا و اندیشمندان و هنرمندان فراوان
  - همزیستی مسالمت‌آمیز چند صد ساله با ارامنه
  - رواج زبان‌های متنوع و باستانی
  - استقرار صنایع بزرگ در استان
  - پایتخت خوشنویسی ایران
  - قلاع بزرگ
  - آرامگاه‌های بزرگان (شهدا و حکما)
  - آثار باستانی منحصر به فرد
  - وجود قدیمی‌ترین خیابان ایران در شهر قزوین (سپه)
- و موارد فراوان دیگری از این دست، باعث غنای فرهنگ مردم استان شده‌اند که در ادامه در مورد برخی از این عوامل در سه قالب زبان، آداب و رسوم و هنر و صنایع دستی به توضیح بیشتری می‌پردازیم.

## زبان و گویش

### فعالیت

آیا می‌دانید نظر قرآن مجید در مورد اهمیت زبان و تفاوت‌های موجود در بین آنها چیست؟  
آیا می‌توانید تعدادی از گویش‌های رایج در استان را نام ببرید.

زندگی اجتماعی از ارتباط و تعاملات اجتماعی شکل می‌گیرد که براساس آن، نیازهای خود و دیگران را برطرف می‌سازیم. یکی از مهم‌ترین ابزارهای برقراری ارتباط، زبان است که در مناطق مختلف کشور و از جمله استان ما تنوع بسیاری از نظر گویش دارد. در واقع زبان یکی از عوامل مهم فرهنگی است. اگر ما فرهنگ را تلفیقی از اندیشهٔ اقوام مختلف بدانیم باید به این امر مهم توجه کنیم که اندیشهٔ هر قومی در زبان آن قوم جاری و ساری می‌شود.

رواج گویش‌ها و لهجه‌های متنوع در این استان، برگزای فرهنگی آن افزوده است؛ در واقع تعدد زبان‌ها نشان‌دهندهٔ تعدد اندیشه‌هاست و این تنوع گسترده و گوناگون زبانی – لهجه‌ای، روایتگر ایام پرفراز و نشیب و تلخ و شیرین گذشتهٔ تاریخ مردمان این منطقه است.



در استان ما بیش از دوازده زبان، گویش و تعداد زیادی لهجه وجود دارد که عبارت‌اند از :

- فارسی
- تاتی
- ترکی
- الموتی
- گیلکی
- لری
- کردی
- لکی
- مراقی (مراغی)
- رودباری
- دیلمی
- تاجیکی
- رومانویی (رومانلویی)

لهجه قزوینی : لهجه قزوینی گویش متداول مردم شهر قزوین است، مردم قزوین در محاورات خود بسیاری از لغات فارسی باستان را مورد استفاده قرار می‌دهند.

سیاح دوره صفوی؛ اولتاریوس درباره لهجه مردم قزوین در سفرنامه خود چنین می‌نویسد : زبان آنها گرچه فارسی است، ولی لهجه خاصی دارند که فارسی زبانان آن را متوجه می‌شوند.

فارسی قزوینی را مردم بسیاری از روستاهای استان به‌عنوان زبان فارسی و میانجی برای خود برگزیده‌اند و در مواجهه با فارسی زبانان این گونه سخن می‌گویند.

## زبان تاتی

براساس اطلس زبان‌های ایران، استان قزوین مهم‌ترین منطقه زبان تاتی به‌شمار می‌آید با وجود اینکه در سه کشور دیگر و ۱۶ استان ایران این گویش وجود دارد، ولی بیشترین گویشوران آن در استان قزوین زندگی می‌نمایند. این زبان در قالب گویش‌های متفاوت در مناطق مختلفی از استان خصوصاً در بخش‌های شمالی، جنوبی و مرکزی رایج است.

پژوهشگران و زبان‌شناسان «تاتی» را بازمانده زبان مادها می‌دانند که تاکنون در میان گروه‌هایی که نیرو و استقلال فکری بیشتری داشته‌اند دوام یافته است.

زبان تاتی بین مردم بومی شهرهای تاکستان، شمال، اسفرورین، دانسفهان و سگزآباد و برخی روستاهای استان متداول است.



## زبان رومانو

در جنوب شرقی شهر قزوین به فاصله تقریبی ۳۵ کیلومتر، در روستای زرگر از توابع شهرستان آبیگ به زبانی تکلم می کنند که گویشوران آن، زبان خود را یونانی و رومانایی و نام زبان خود را نیز رومانو یا رومانلو می دانند و می نامند. البته مردم منطقه به آن زرگری می گویند. این زبان از زبان های باستانی و بی همتا در کشور بوده و گویشوران آن دو زبان فارسی و ترکی را نیز می دانند.

## آداب و رسوم

شیوه زندگی : فناوری ارتباطات، شیوه زندگی ما را دگرگون و به سوی یکسان سازی و تشابه سوق می دهد. بسیاری از امور زندگی چون رفتارها، روابط، لباس، چیدمان منزل و ... به سرعت تغییر و شیوه زندگی فرا مرزی جایگزین شیوه ملی می گردد. توانایی ما در حفظ عناصر و مجموعه های فرهنگی کشورمان باید فزونی گیرد. حفظ منطقی فرهنگ ملی مفیدتر از الگوی فرا ملی است. تا چه حد به حفظ جنبه های فرهنگ ملی خود فکر کرده ایم؟

در بین مردم استان آداب و رسوم متنوعی دیده می شود که برگرفته از دین مبین اسلام، آیین ها و آداب رایج در کشور عزیزمان و موقعیت خاص جغرافیایی است. البته رنگ و بوی مذهبی در بیشتر هنجارها و عملکردهای مردم قابل تشخیص بوده و همین امر استان قزوین را به استانی مذهبی تبدیل و در سطح کشور مشهور کرده است. انواع مراسم و آیین ها در استان دیده می شود که به ذکر نام تعدادی از آنها و توضیح در مورد برخی از آن می پردازیم.

– بزرگداشت ایام مذهبی چون نیمه شعبان، اعیاد فطر، قربان و غدیر خم

– عزاداری در ماه های محرم و صفر و شهادت سایر ائمه اطهار (ع)

– تعزیه خوانی

– مراسم عید باستانی نوروز، چهارشنبه سوری، سیزده بدر، نوروزی خوانی

– شب چله (شب یلدا)

– بازی های محلی

– شیوه های برگزاری مراسم ازدواج

– لباس های محلی (نوع پوشش مردم)

– ضرب المثل ها (داستان زدها)

– ادبیات عامیانه (فرهنگ عامه)

– سمنوپزان

– عزاداری برای درگذشتگان



- سوغاتی ویژه استان
- پخت انواع شیرینی‌های مخصوص منطقه مانند باقلوا
- پنجاه بدر (طلب باران یا شکرگزاری)
- سفره‌های نذر
- جشن برداشت محصولاتی چون فندق، انگور، زغال اخته، گیلاس، برنج، انار و زیتون
- بی ما (یا اماما)
- فرهنگ اسب‌سواری
- معماری
- رواج تقویم قمری
- مسجد مدرسه
- عمارت‌های مختص زنان
- برپایی تاق نصرت
- جشن تیرگان
- و بسیاری از آداب و رسوم دیگر.

### بنای مسجد — مدرسه

ساخت این نوع عمارت‌ها را به‌ویژه در شهر قزوین بسیار می‌توان دید که نشان از وسعت دید مردم قزوین دارد و اینکه دین و علم را در کنار یکدیگر می‌پسندیده‌اند و مدرسه و مسجد را در کنار هم بنا نموده تا در واقع توازن مسائل پرورشی و آموزشی مراعات شده باشد و دانش‌آموزان ضمن تحصیل علوم به مسائل مذهبی خویش نیز رسیدگی کافی داشته باشند. از جمله این عمارت‌ها می‌توان به مسجد و مدرسه صالحیه، شیخ الاسلام و سردار اشاره کرد.

### عمارت‌های مختص زنان

در شهر قزوین از گذشته، مساجد و آب‌انبارهای ویژه‌ای برای بانوان ساخته شده است که شاید در کشور و حتی جهان اسلام بی‌نظیر باشد و این نشان از رعایت مسائل مذهبی و ایجاد فضای امن برای زنان دارد. از جمله این گونه بناها می‌توان به مسجد ملاحی، زبیده خاتون و حلیمه خاتون اشاره کرد.

عزاداری روز دوازدهم محرم (سوم امام حسین علیه السلام) براساس روایات، بعد از واقعه کربلا با تهدید (یزید بن معاویه) کسی جرأت دفن اجساد مطهر یاران با وفای امام حسین (ع) را نداشت تا اینکه زنان طایفه بنی‌اسد جمع شده و به دفن پیکر مطهر شهدا پرداختند. این واقعه در روز دوازدهم ماه محرم اتفاق افتاد به همین خاطر زنان قزوینی همه ساله در این روز با دست گرفتن بیل و کلنگ و پیکرهای نمادین از مسجد قدیمی حضرت علی اکبر (ع) به سوی امامزاده حسین (ع) حرکت کرده و به سینه‌زنی و نوحه‌خوانی می‌پردازند.

### پنجاه بدر (طلب باران یا شکرگزاری)

مردم شهر قزوین در یک رسم دینی - آیینی در روز نوزدهم اردیبهشت یعنی پنجاهمین روز سال به صورت خانوادگی به مصلاهی شهر رفته و به دعا و راز و نیاز می پردازند و سپس به دامن طبیعت و اطراف شهر می روند. در این آیین ارتباط صادقانه و خالصانه با خداوند بزرگ مشاهده می شود. معمولاً بزرگترها به نماز ایستاده و طلب باران می کنند یا به خاطر بارش باران شکرگزاری می نمایند این مراسم از آیین های منحصر به فرد در استان قزوین است. همچنین مراسم تعزیه و بازی های محلی نیز در این روز انجام می شود. مردم با عصرا نه های محلی مانند دیماج، آش دوغ و آش رشته از هم پذیرایی می کنند.

### سمنو پزان

مراسم سمنو پزان یکی از مراسم ویژه مردم قزوین است که به ثبت میراث معنوی نیز رسیده است. این مراسم در محله های قدیمی شهر اجرا شده و مردم به شکل گروهی همراه بزرگان محل به پختن سمنو می پردازند و در سفره های عید نوروز از آن استفاده می نمایند.

### بیشتر بدانیم



#### مراسم شب چله

مردم استان قزوین نیز همچون دیگر هموطنان ایرانی، این آیین کهن را با رفتن به خانه بزرگ ترها به پا می دارند، به عقیده بزرگ ترها صرف میوه های مختلف خشک و تر و میوه های سرخ فام همراه با خوراکی های دیگر شگون داشته و زمستان پر برکتی را نوید می دهد.

در شب چله بیشتر مردم استان با خوردن سبزی پلو با ماهی و هندوانه، انار و انواع تنقلات از جمله کشمش، گردو، تخمه، آجیل مشکل گشا و انجیر خشک، شب نشینی خود را انجام می دهند. یکی دیگر از آداب و رسوم شب یلدا فرستادن «خونچه چله» از سوی داماد به عنوان هدیه زمستانی برای نامزد خود است در این خونچه برای عروس؛ پارچه، جواهر، کله قند و چند نوع میوه مثل گلایی، به، هندوانه، خربزه، سیب با تزئینات خاصی فرستاده می شود.

### جشن انار

مردم بخش طارم و الموت غربی اواخر شهریور یا اوایل مهرماه در یک روز معین، دسته جمعی به مزارع انار می روند و با نواختن دایره یا سُرنا و دُهل، چیدن انار را شروع می کنند. تا پیش از این مراسم کسی به چیدن انار نمی پردازد.



## جشن انگور

در آن قسمت از مناطق استان که باغ‌های تاک فراوان وجود دارد به‌ویژه در شهر تاکستان در شهریور ماه جشن برداشت انگور بین باغداران برپا می‌گردد و مردم به شادی پرداخته و بعد از آن شروع به برداشت محصول می‌نمایند. در این جشن علاوه بر اجرای موسیقی بومی و سرودهای محلی از پدیدآورندگان مرغوب‌ترین انگور، بیشترین انگور و نوآوران در کاشت، داشت و برداشت انگور تقدیر می‌شود.

## جشن فندق

الموت غربی، از مناطقی است که بیشتر به کشت فندق اختصاص دارد. در بسیاری از روستاهای این ناحیه؛ در اواسط مردادماه جشن فندق برپا می‌شود. اهالی روستاها در روز معینی با هم به مزارع می‌روند. در ابتدا شخصی به خواندن اشعاری پرداخته و دیگران تکرار می‌کنند و سپس همه شروع به چیدن فندق می‌کنند.

## بیشتر بدانیم



### جشن تیرگان

این جشن در روز سیزدهم تیرماه که همان جشن تیرگان ایران باستان است برپا می‌شود. به این ترتیب که شخص خوش قدم و خوش‌یمنی صبح زود به خانه دعوت می‌شود تا با تکه چوبی به کیسه‌های گندم، آرد، حبوبات و ... بزند تا به آنها برکت بدهد او همچنین با چوب به اعضای خانواده نیز زده تا سلامت بمانند، در حین انجام مراسم کسی نباید صحبت کند. در این روز پاشیدن آب را به یکدیگر خوش‌یمن می‌دانند. در شب این روز نیز مراسم شال‌اندازی انجام می‌شود.

## چمچه خاتون

یکی از آداب طلب باران در استان ما مراسم چمچه خاتون است که در این مراسم، در ظرفی آب می‌ریزند و به پشت بام می‌برند و با یک چمچه کم کم آب را به طرف آسمان می‌پاشند و در نهایت آب از ناودان به پایین ریخته می‌شود و این گونه طلب باران می‌کنند.

## بیشتر بدانیم



### کوسه گلین (کوسن گلین)

خشکسالی از قدیمی‌ترین مشکلات ایران زمین است. ایرانیان برای مبارزه با این خطر طبیعی علاوه بر کارهای عملی مانند حفر قنات و ساختن آب انبار، دست به یک سری مناسک اعتقادی نیز می‌زنند که مراسم کوسه گلین از



آن جمله است. در این استان، این مراسم به شیوه‌های مختلفی انجام می‌شده است که در یکی از شیوه‌ها؛ پیرزنی با پارچه و لباس‌های کهنه عروسکی درست کرده، آن را در دست گرفته و در کوچه‌ها به راه می‌افتد و بچه‌ها نیز پشت سر او حرکت می‌کنند آنها به هر خانه که می‌رسند صاحب‌خانه از وسایل تهیه‌اش مانند نخود، رشته و ... مقداری به ایشان می‌دهد و سپس آتش می‌پزند و بین اهالی توزیع می‌نمایند و معتقدند که پس از آن باران خواهد بارید.

### سفره‌های نذر

زنان تمام شهرها و روستاهای استان تقریباً در تمام ایام سال در منازل، حسینیه‌ها، تکایا و امام‌زاده‌های موجود در محلات سفره‌های نذری پهن کرده و در آنها بسته به مناسبت ایام به قرائت قرآن، احکام، روضه‌خوانی برای ائمه اطهار (ع) و امر به معروف و نهی از منکر می‌پردازند و با این شیوه، دین‌مداری در تمام خانواده‌ها به واسطهٔ زنان و دختران ریشه‌دارتر و گسترده‌تر می‌شود.

### پی‌ما (یا اماما)

پی‌ما مراسمی است که مردم شهرها و روستاهای مختلف استان به‌ویژه مردم شهر تاکستان در صبح روز عاشورا انجام می‌دهند به این شیوه که مردم دور علم بزرگی حلقه زده و با یک دست کمر بند یکدیگر را گرفته و شروع به چرخیدن کرده و با قرائت اشعار و مرثیه به شکل دایره‌ای به سینه‌زنی و عزاداری می‌پردازند. همان‌طور که گفته شد آیین‌های متنوعی در استان وجود دارد که در این قسمت فقط به توضیح برخی از آنها پرداخته شد و تعدادی از آنها نیز در کل کشور رواج دارد که نیازی به توضیح نیست.

### پوشش محلی

یکی از ویژگی‌های فرهنگی هر جامعه پوشش و لباس مردم است. در گذشته انسان‌ها از طریق لباس مورد شناسایی قرار گرفته و هویت خود را به دیگران نشان می‌دادند.

با نگاه به گذشته ارتباط بین پوشش و موقعیت جغرافیایی منطقه و تأثیر متقابل آنها جلوهٔ نمایان‌تری می‌یابد از نیم قرن اخیر این تأثیر دستخوش دگرگونی شده و شاهد روز افزون یکنواختی پوشش، نه در سطح ملی بلکه در سطح جهانی هستیم. الگوهای پوششی از آن سوی مرزها بقایای پوشش محلی را به ناپودی می‌کشاند. در استان قزوین پوشش مردم در مناطق شهری فاقد خصوصیت محلی است، ولی پوشش مناطق روستایی دارای خصوصیت محلی و قومی است. در این مناطق مردان لباس محلی بر تن داشته که امروزه مورد استفاده قرار نمی‌گیرد، ولی در برخی مناطق زنان بزرگسال و مسن لباس سنتی محل خود را بر تن دارند.



## هنر و صنایع دستی

پیشینه کهن سکونت انسان در این منطقه و وجود اقوام مختلف و الهام‌گیری از طبیعت، موجب شده که این استان، یکی از استان‌های مطرح کشور در زمینه هنر و صنایع دستی باشد. سابقه نه هزار ساله سکونت در تپه‌های زاغه، قبرستان، قره تپه واقع در سگزآباد بوئین زهرا سبک خاصی از پخت و طراحی سفال را در زمان‌های گذشته به وجود آورده‌اند که امروزه کارشناسان فن این شیوه را به عنوان سفال سبک زاغه می‌شناسند.



## بیشتر بدانیم



- از تولیدات صنایع دستی استان قزوین می‌توان به موارد زیر اشاره کرد.
- رودوزی‌های سنتی شامل: منجوق‌دوزی (نم نم دوزی)، سرمه دوزی
- بافته‌های داری: قالی‌بافی و گلیم‌بافی
- نساجی سنتی: جاجیم، چادرشب، پن‌بافی، موج‌بافی، ایزار (چادر بزرگ رنگارنگ)
- تزئینات چوبی: منبت، معرق، مشبک، گره‌چینی، قواره‌بری، ساخت آلات موسیقی و حصیربافی
- فلز کاری: کنده کاری روی فلز، زره‌بافی، قلم زنی، مس‌گری، چلنگری
- تزئینات مربوط به معماری: آجرکاری، آینه‌کاری، مقرنس، کاشی‌کاری، گچ‌بری
- حجم‌سازی: حجم‌های چوبی، حجم‌های فلزی
- تراش: تراش شیشه، تراش سنگ
- صنایع دستی کاغذی: تذهیب، نگارگری
- نقاشی: نقاشی روی چوب، نقاشی روی گچ، نقاشی روی صدف، نقاشی زیر لاک، نقاشی روی سفال



### قالی بافی

قالی بافی به صورت روستایی و ذهنی بافت از دیر باز در استان رایج بوده است و در زمان پایتختی قزوین، مورد توجه ویژه قرار گرفته و از اهمیت بالایی برخوردار بوده و با شروع به کار دو کارخانه قالی بافی در سال ۱۳۰۹ در قزوین این صنعت به اوج شهرت خود در منطقه رسید.

### گلیم بافی

بافت گلیم در مناطق مختلف استان با ویژگی های خاص خود شامل نقوش و طراحی های محلی و بومی و رنگ های خاص آن منطقه صورت می پذیرد.

### موج بافی

این صنعت دستی زیبا از نظر ظاهری طرح و نقش شباهت بسیاری با چادر شب دارد و عموماً طرح ها حالت چهار خانه دارند. اما برخلاف چادر شب که از نخ پنبه ای در بافت آن استفاده می شود. در بافت موج که حالتی ضخیم تر دارد از نخ های پشمی استفاده می شود.

### خوشنویسی

قزوین را پایتخت خوشنویسی کشور دانسته اند که این نام گذاری به منظور پاسداشت مقام هنرمندان و استادان برجسته خوشنویسی و ظهور خوشنویسان بزرگ در استان و نیز سهم هنرمندان قزوینی در ارتقای هنر خوشنویسی صورت پذیرفته است. از استادان بزرگ خوشنویسی استان می توان به «میرعمادحسینی سیفی قزوینی» (۱۰۲۴ هجری قمری) معاصر شاه عباس صفوی اشاره کرد که هنوز پس از گذشت نزدیک به چهارصد سال الهام بخش خوشنویسان کشور است. وی خط نستعلیق را به اوج زیبایی و شکوه خود رساند.





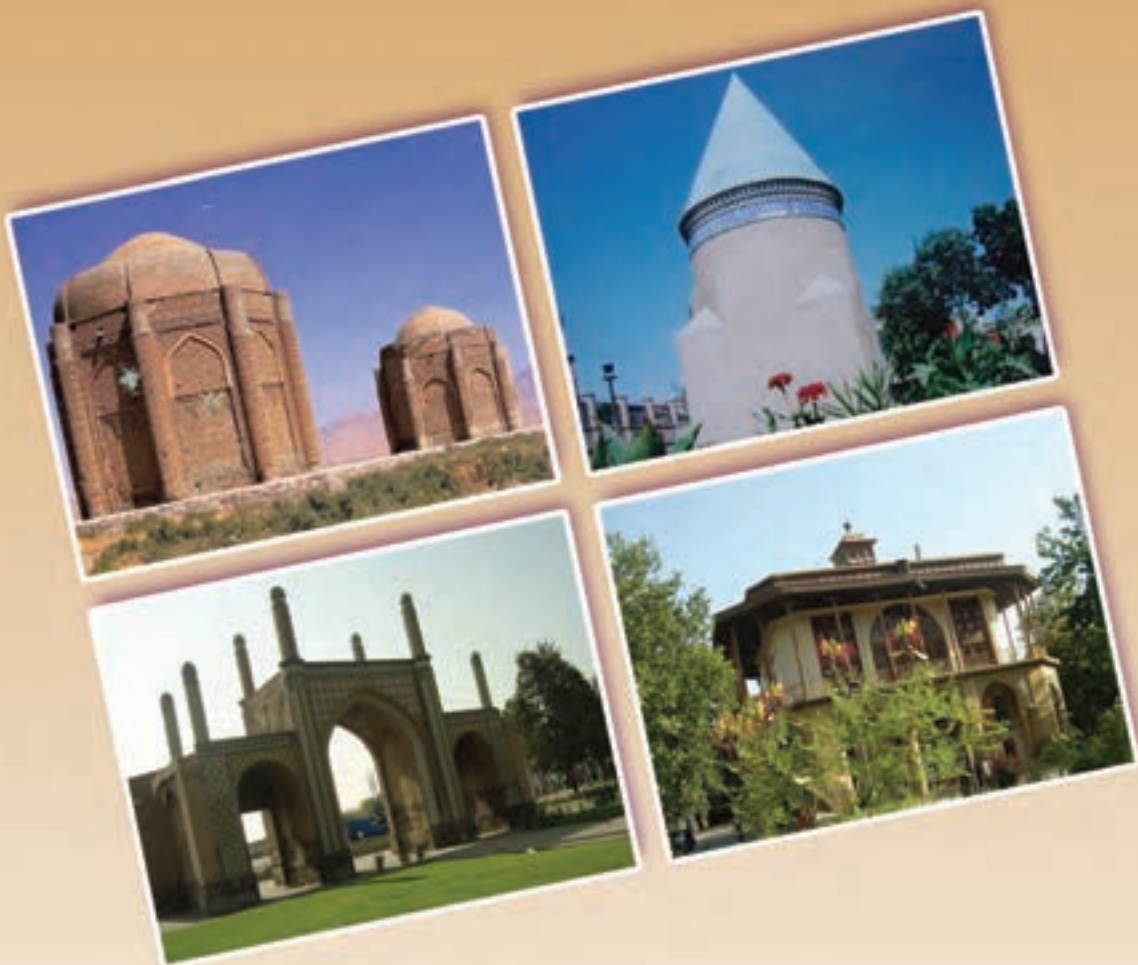
در دامان میرعماد بزرگانی همچون نورالدین لاهیجی، عبدالجبار، ابوتراب اصفهانی، نورای اصفهانی، عبدالرشید، میر ابراهیم و گوهرشاد پرورش یافتند. از دیگر بزرگان خوشنویسی استان می‌توان به محمد حسین عمادالکتاب (۱۳۱۵ هجری شمسی) استاد ابوالحسن محمص مستشار قزوینی - که خوشنویسی قزوین به دست ایشان زنده شد -، عبدالمجید طالقانی، زین العابدین، میر حسین و میرزا غلامرضا را نام برد.

### موسیقی

موسیقی رایج در شهر قزوین تفاوت چندانی با موسیقی دستگاهی ایران ندارد. در گذشته آوازها و دستگاه‌ها در مکتب قزوین اجرا می‌شد که متأسفانه امروزه فراموش شده است. این مکتب تا اواخر دوران قاجاریه رایج بود در آن زمان، اقبال آذر که از استادان مسلم آواز ایران به حساب می‌آید از قزوین به شهر تبریز مهاجرت کرد و در آنجا مکتب دیگری را پایه‌گذاری کرد. در مناطق دیگر استان، موسیقی «مقامی» رایج است. بیشترین کاربرد موسیقی در این استان به هنگام مراسم عروسی است و سازهای مورد استفاده عبارتند از: سرنا، دهل، دایره و گاهی نی.

# فصل چهارم

پیشینه تاریخی و مفاخر استان قزوین





## درس دهم نگاهی به قدمت تاریخی استان

در اهمیت و نقش کهن سرزمین قزوین می‌توان به سابقه طولانی آن در زمینه وجود تمدن‌های بشری و نیز قرار گرفتن به‌عنوان پل ارتباطی میان شرق و غرب کشور عزیزمان اشاره کرد. عبور جاده کلیدی ابریشم از این استان را نیز باید به این اهمیت افزود؛ زیرا از این مسیر، کالاهای چین و ایران مانند: ابریشم، پارچه و ... به امپراتوری روم می‌رفت که در آنجا طرفداران فراوان داشت. از طریق این جاده، انسان‌ها در سراسر امپراتوری روم درآمد و شد بودند و علاوه بر کالاهای تجاری با اندیشه‌ها و آداب و رسوم ملل دیگر نیز آشنا می‌شدند.

### علت نامگذاری قزوین

در علت نامگذاری قزوین بنا به عقیده جغرافی دانان اسلامی، مانند: یاقوت حموی، بلاذری و ... دژ قزوین به فارسی کشوین نامیده شده است که بعدها این کلمه به مرور معرب (شکل عربی پیدا کردن) شده و با نام قزوین تلفظ شده است. محققان و مورخان یونانی نیز براین باورند که اسم قزوین برگرفته از نام قومی به اسم (کاسی‌ها) است که از زمان‌های قدیم در کنار دریای خزر زندگی می‌کرده‌اند و به احتمال زیاد واژه (کش وین) را باید تغییر یافته واژه (کس پین) به‌شمار آورد.

### بیشتر بدانیم

قدیمی‌ترین نوشته جغرافیدانان و تاریخ نویسان اسلامی درباره نام قزوین، نوشته قدامه بن جعفر است که در نیمه دوم و سده سوم هجری قمری می‌زیسته است. او می‌نویسد: حصار دژ قزوین را به فارسی کشوین نامیده‌اند و معنای آن، حد و مرز موردنظر و توجه و حفاظت شده است. «الخراج، ص ۲۶۱»

برای کسب اطلاعات بیشتر در خصوص نام و پیشینه تاریخی قزوین به این کتاب‌ها می‌توانید مراجعه کنید.

۱- سیرتاریخی بنای شهر قزوین و بناهای آن به قلم دکتر سید محمد دبیر سیاقی

۲- سیمای تاریخ و فرهنگ قزوین نوشته دکتر پرویز ورجاوند (سه مجلد)

۳- مینودر یا باب الجنه نگارش سیدمحمدعلی گلریز (دو مجلد)

### فعالیت

در مورد نامگذاری قزوین و گذشته تاریخی آن مطلبی را تهیه و در کلاس بخوانید.

## نگاهی بر سابقه تاریخی قزوین

### ۱- قزوین قبل از اسلام

با توجه به بررسی‌ها و کاوش‌هایی که در حفاری‌های دشت قزوین به دست آمده از جمله تپه باستانی قره تپه در سگزآباد بوئین زهرا، آثار تمدنی بسیاری به دست آمده که دارای ارزش و اعتبار ویژه تاریخی است. در این تپه آثاری همچون: ظروف سفالی، اشیای مفرغی و حتی طلایی و نیز مهره‌های گردنبند از جنس آهک به دست آمده است. این آثار از جمله یادمان‌های با ارزش پیش از تاریخ ایران به‌شمار می‌رود. تپه بوئین زهرا به‌عنوان یکی از قدیمی‌ترین مراکز استقرار انسان در فلات مرکزی ایران، قدمتی افزون بر نه هزار سال دارد. خانه‌های خشتی که به کوچ‌ها و معابر اصلی و سرانجام میدان روستا می‌پیوندند، خمره‌های ذخیره آب و آذوقه، تنورهای پخت نان و دارا بودن انباری و آشپزخانه، سفال منحصر به فرد، اشیای سنگی و فلزی و استخوانی از جمله آثار این تپه است.

در دشت قزوین در دامنه جنوبی البرز، علاوه بر اشیاء سفالی و فلزی که به دست آمده، اجساد نیز یافت شده که با پوشاک در خاک دفن شده‌اند. دفن اموات در قبرها عموماً به پهلو راست و گاه به پهلو چپ با پاهای جمع شده است.

### بیشتر بدانیم



در سرزمین قزوین به واسطه سابقه تمدنی گروه‌های باستان‌شناسی حفاری‌ها و تحقیقات گسترده‌ای را در نیم قرن اخیر انجام داده‌اند. در این زمینه می‌توان به افراد زیر اشاره کرد.

۱- دکتر پرویز میرفتاح

۲- دکتر شهیرزاد.

### فعالیت



به نظر شما آثار به‌جا مانده از گذشتگان چه تأثیری در سرنوشت فعلی ما دارد؟



## بیشتر بدانیم



جدول زیر اسامی برخی از مکان‌های تمدنی قبل از اسلام استان قزوین را نشان می‌دهد.

نام	موقعیت جغرافیایی	نمونه از آثار به دست آمده :
تپه دانسفهان	ناحیه رامند	دارای آثار مربوط به پیش از اسلام است
تپه حاجی آباد (تپه یعقوب آباد)	در جنوب غربی آبیگ	قلعه نظامی است که دارای ظروف سفالی، خانه‌های گلی و خشتی با چهار دیوار می‌باشد.
قلعه سنگرود	در شمال روستای رزجرد در شمال قزوین	آثاری از معماری در آن یافت شده است که احتمالاً یک چهار طاقی متعلق به دوره ساسانی است.
تپه خندو	در جنوب شرقی تاکستان	دارای ۱۵۰ متر طول و ۱۰۰ متر عرض است و آثار بسیار جالبی از تزیینات گچ‌بری ساسانی در آن به دست آمده است. طرح‌های گچ‌بری شامل نیمه بدن یک گاو و طرحی از یک برگ کنگر است.
تپه‌های : نصرت آباد، قزانچال، حسین آباد، کوندج، قشلاق، رضی آباد، ابدال تپه (خطایان)	دهستان بشاریات	آثاری از جمله ظروف سفالی خانه‌های گلی با چهار دیوار در آنها یافت شده است که حاکی از تعلق آنها به دوران پیش از تاریخ دارد.
تپه زاغه	بخش جنوب دشت قزوین	ظروف سفالی، خانه‌های گلی و خشتی با چهار دیوار که یکی از دیوارها با خانه مجاور مشترک است، دفن اموات همراه با زیور آلات شخصی صورت گرفته است.
تپه‌های : مشکین تپه، دولت آبادور مبادتپه	منطقه بوین زهرا	بر روی این تپه‌ها آثار و ویرانه‌های ساختمانی با خشت‌هایی به طول ۳۰ سانتی متر دیده شده است.
تپه دامن	منطقه ضیاءآباد	دارای ۲۰۰ متر طول و ۱۵۰ متر عرض است. از آثار سفالی آن پیداست که متعلق به دوران پیش از تاریخ می‌باشد.
تپه‌های : آقابابا، کندر، کی وران	قافازان	از آثار به دست آمده از این تپه می‌توان گفت که مربوط به دوران پیش از تاریخ تا دوران اسلامی است.

در دوران اقتدار دولت ماد (۵۵۰-۷۰۱ ق.م) و هخامنشی (۵۰۰-۳۳۰ ق.م) سرزمین قزوین قسمتی از نواحی این دولت به‌شمار می‌آمد که ناحیه‌ای بسیار آباد و خرم محسوب می‌شد و بنا به نوشته برخی از نویسندگان، یکی از پادشاهان این دو سلسله در همین قلمرو کاخی بنا کرد. حملات مردمان سرکش و غارتگر که از کوهستان‌های شمالی، منطقه را مورد تاخت و تاز قرار می‌داد، باعث افزایش نگرانی مردمان این شهر گشته بود، از این اقوام در تاریخ به اسم آماردها و دیلمان یاد می‌شود.





شکل ۱-۴- محل و موقع آثار باستانی و تاریخی در سرزمین قزوین

## بیشتر بدانیم



در کناره دریای خزر مردمانی زندگی می‌کردند، عده‌ای در گیلان و مازندران می‌زیستند، در گیلان کادوسی‌ها، در مشرق آنان ماردها یا آماردها (آملی‌ها)، در قسمت شرق اینان یعنی مازندران کنونی تپوری‌ها، در مشرق تپوری‌ها (طبرستان) و رکانیان (هیرکان، گرگان) بودند.<sup>۱</sup>

حاکمان وقت برای رفع و دفع حملات این اقوام مهاجم اقدام به لشکرکشی‌هایی می‌نمودند به‌عنوان مثال، در سال ۳۵۰ ق.م اردشیر دوم هخامنشی و در سال ۱۸۱ ق.م فرهاد اول اشکانی به این منطقه لشکر کشیده، مدت‌ها با آنها در جنگ و ستیز به سر بردند و به فرمان یکی از ایشان قلعه و دژی در قسمت کوهستانی که محل و پادگان سربازان بود، بنا شد تا به وقت جنگ و حمله جلوی اقدامات تاخت و تاز دیلمان گرفته شود. دژ کشوین یا حصار شاپوری توسط شاپور ابرکان سردار خسرو پرویز (۵۷۹-۵۹۰ میلادی) و به فرمان آن پادشاه، برای جلوگیری از هجوم سربازان دیلمی یاغی که زمانی نیز در سپاه خسرو پرویز خدمت می‌کردند و اینک با شورش و قیام

۱- به نقل از تاریخ ایران باستان نوشته حسن پیرنیا.



بر علیه پادشاه ساسانی به کوهستان دیلم پناه برده بودند، ساخته شد. شاپور ابرکان حصار شاپوری یا دژ کشوین را بنا کرد و سربازانی در آن به نگهبانی مستقر گردانید. قابل ذکر است که کشوین صورت اولیه قزوین است به تبدیل حروف قاف به کاف و سین به حرف ز.

## ۲- قزوین از اسلام تا پایان سلسله صفویان

سپاهیان مسلمان در سال ۲۴ هجری به رهبری براءبن عازب روانه قزوین شدند. مردم این شهر در نهایت به دین مبین اسلام مشرف گشتند. با سقوط ساسانیان، مردمان نواحی شمالی قزوین که دیگر مانعی در برابر خویش نمی دیدند شروع به تاخت و تازهای جدیدی در اطراف شهرهای ری، قم، کاشان و قزوین کردند. حاکمان مسلمان برای مقابله با این حملات ویرانگر تلاش کردند تا بر استحکام و توان شهر قزوین در برابر حملات این اقوام بیفزایند؛ از این رو علاوه بر تشویق مردم به سکونت در این شهر، درباره فضیلت سکونت در آن نیز احادیثی را از قول پیامبر و معصومین علیهم السلام در دوران عباسیان رواج دادند. خلیفه عباسی موسی الهادی زمانی که به شهر قزوین رسید، دستور داد تا در برابر قزوین شهری بنا کردند و آن را مدینه موسی نامیدند. در سال ۱۹۲ هجری هارون الرشید (۱۹۳-۱۷۰ ه.ق) به شهر قزوین وارد شد. او که شاهد رشادت‌ها و جوانمردی‌های مردم قزوین در مقابل مهاجمان شمالی بود فرمان به ساخت مسجد جامع عتیق قزوین داد. علاوه بر آن بارویی دور تا دور مناطق کوچک قزوین کشیده شد و به این ترتیب، قزوین شکل منسجم و مرتبی پیدا کرد. حمداله مستوفی قزوینی مورخ و جغرافیدان عصر ایلخانان (مغول) می نویسد: «در سال ۲۵۳ هجری قمری پس از بر کشیدن حصار شهر توسط موسی بن بوقا قزوین دارای ۲۰۶ برج و دروازه بوده است.»

از جمله حوادث مهم قزوین سفر امام رضا (ع) به این شهر، در سال ۲۰۱ هجری بود. امام (ع) به طور مخفیانه وارد قزوین شده و در منزل داودبن عیسی فرود آمدند و پسر دو ساله ایشان آنجا فوت کرد که امروزه آستانه شاهزاده حسین (ع) نامیده می شود. با ظهور حسن صباح در قلعه الموت (سال‌های حکومت ۵۱۸-۴۸۳ ه.ق) توجه حاکمان سلجوقی به قزوین افزوده شد. آنان که خود را نماینده دستگاه خلافت عباسی می دانستند از قزوین به عنوان پایگاهی علیه اسماعیلیه استفاده کردند.

## بیشتر بدانیم



### قلعه حسن صباح

قلعه الموت در شمال آبادی گازرخان قرار دارد. در سال (۲۲۶ هجری) حسن بن زید علوی این قلعه را ساخت. این دژ در شب چهارشنبه ۶ رجب سال (۴۸۳ هجری) به تصرف حسن صباح درآمد و تا زمان سقوط اسماعیلیان به سال (۶۵۴ هجری) مرکز فرمانروایی آنان بوده است. در بیان واژه الموت گفته اند: آله+اموت یعنی آشیان عقاب.



شکل ۲-۴- قلعه حسن صباح الموت، در حال مرمت



شکل ۳-۴- سردر عالی قابو از بناهای دوران صفویه

ورود سپاهیان مغول به ایران موجب ویرانی‌های بسیاری شد. با ورود آنان به شهر قزوین مردم شهر، تا سه روز با رشادت و شجاعت در مقابل مغولان مقاومت کردند، اما در نهایت سپاه مهاجم وارد شهر شد و خسارات فراوانی بر آن وارد کرد. پس از پایان حکومت مغولان و نبود حکومت قوی، صفویان توانستند دولتی نیرومند در ایران تأسیس نمایند و ثبات و نظم را به کشور بازگردانند. در زمان شاه تهماسب اول (۹۸۴-۹۳۰ ه.ق) قزوین به‌عنوان پایتخت ایران برگزیده شد و این موجب رونق و توسعه شهر گردید و واحدهای تجارتی جدیدی چون: کاروانسراها، بازارها و قیصریه‌ها در آن بنا شد. کالاها از نواحی مختلف به سوی آن سرازیر شد و راه‌های تجارتی توسعه و رونق یافت.

با وجود انتقال پایتخت از قزوین به اصفهان که به‌علل مختلف از جمله کمبود آب در این شهر صورت گرفت، از اهمیت



این شهر کاسته نشد؛ بلکه در پایان حکومت صفویان مجدداً به مدت سه سال به عنوان پایتخت ایران انتخاب شد.

## فعالیت

به نظر شما چه عوامل دیگری می توانست در انتقال پایتخت از قزوین به اصفهان مؤثر باشد؟

## بیشتر بدانیم

استان قزوین با دارا بودن حدود هزار اثر تاریخی ثبت شده در فهرست آثار ملی کشور ۱۲ درصد از آثار ثبت شده در کشورمان را به خود اختصاص داده است و از این نظر رتبه اول کشور را داراست. در جدول زیر با برخی از آثار تاریخی ثبت شده ملی، استان قزوین، مانند بقعه‌ها، مقابر، قلاع، مساجد و برج‌ها آشنا می‌شوید.

ردیف	نام اثر	موقعیت	توضیحات
۱	بقعه بیغمبریه	قزوین	محل دفن چهار پیامبر و امام زاده صالح بن حسن (ع) است.
۲	بقعه پیر	تاکستان	ساخت بنا مربوط به دوران سلجوقی است.
۳	مقبره رئیس المجاهدین	کیلومتر ۲۵ جاده قزوین - آبیک	آرامگاه میرزا حسن شیخ الاسلام، یکی از رهبران مشروطه طلبان است.
۴	مقبره حمداله مستوفی	قزوین	مورخ و جغرافیدان عصر ایلخانان است. تاریخ گزیده، نزهة القلوب، ظفرنامه از آثار اوست.
۵	مقبره شهید ثالث	قزوین	محل دفن حاج ملاتقی برغانی معروف به شهید ثالث است.
۶	مسجد جامع کبیر	قزوین	از آثار دوره سلجوقی و صفوی است.
۷	مسجد حیدریه	قزوین	مربوط به دوران سلجوقیان است.
۸	مسجدشاه (نبی)	قزوین	ساخت آن در زمان شاه اسماعیل اول آغاز شد و شاه تهماسب اول آن را تکمیل کرد.
۹	مسجد پنجه علی	قزوین	ساخت آن به زمان شاه تهماسب اول صفوی نسبت داده شده
۱۰	سرای سعادت	قزوین	در زمان ناصرالدین شاه قاجار، توسط آقا باقر سعد السلطنه ساخته شد.
۱۱	برج‌های خرقان	در دهستان خرقان قزوین	دو آرامگاه است که مربوط به دوران سلجوقیان است.

۱۲	برج باراجین	در ارتفاعات شمال قزوین	از آثار معماری قرون چهارم و پنجم هجری قمری است.
۱۳	قلعه الموت	در نزدیکی روستای گازرخان	از قلاع اسماعیلیان ایران در عصر سلجوقیان است.
۱۴	قلعه لمبسر	در شمال شرقی رازمیان	از قلاع اسماعیلیان ایران در عصر سلجوقیان است.
۱۵	قلعه سمیران	طارم	از قلاع اسماعیلیان در عصر سلجوقیان است.
۱۶	قزقلعه یا قلعه دختر	درحوالی ضیاءآباد از توابع شهرستان تاکستان	از آثار اواخر دوره ساسانی است.

### ۳- قزوین از افشاریه تا جمهوری اسلامی ایران

نادرشاه افشار مؤسس افشاریه (۱۱۶۰-۱۱۴۸)

هـ. ق) پس از پیروزی بر افغان‌ها عازم قزوین شد. او به هنگام اقامت در قزوین تاجی را که بزرگان محلی در اختیارش نهاده بودند به سر نهاد و در داخل ارگ قزوین کوشکی بنا نهاد و تالاری برای پذیرایی پی افکند که به نام تالار نادری معروف شد. با مرگ نادر و درهم ریختگی اوضاع کشور، کریم خان زند (۱۱۹۳-۱۱۶۳ هـ. ق) بر تخت پادشاهی ایران نشست. قزوین در این دوره جزئی از حاکمیت این سلسله به‌شمار می‌رفت. با تأسیس سلسله قاجاریه، قزوین توسط حکام منصوب دربار قاجار یا نمایان آنان که بیشتر از شاهزادگان و وابستگان دربار بودند اداره می‌شد.



شکل ۴-۴- شهر قزوین در دوره قاجاریه

### بیشتر بدانیم

میرزا محمد رضا قزوینی، حاج خلیل خان قزوینی و محمد نبی خان قزوینی از نخستین سفیران ایران، از خطه

قزوین بودند.



در دوران قاجاریه، قزوین به عنوان یک منطقه حاکم نشین مستقل از پایتخت مطرح بود و با وجود رکود نسبی اقتصاد و فرهنگ نابسامان در آن دوره از اندک مراکز پر رونق ایران به شمار می آمد. در انقلاب مشروطه که در سال ۱۲۸۵ هجری شمسی در ایران رخ داد و منجر به تشکیل مجلس و تدوین قانون اساسی و قوانین مشروطه شد، مردم قزوین نیز از پیشگامان این نهضت بودند.

با فرا رسیدن جنگ اول جهانی (۱۲۹۳ هجری شمسی) قزوین نیز به اشغال دولت های، روس و انگلیس درآمد. با پایان جنگ رضا شاه به کمک انگلیسی ها توانست بر تخت سلطنت ایران تکیه زند. پایان سلطنت رضا شاه در ایران (۱۳۲۰ هجری شمسی) مصادف



با اشغال کشورمان توسط نیروهای انگلیس و شوروی بود. محمدرضا پهلوی که پس از استعفای پدرش، پادشاه ایران شده بود، به جای تکیه بر سرمایه های مادی و معنوی کشورش، اسیر سیاست های دولت های استعمارگر گردید و برای از بین بردن آزادی و حاکمیت قانون اساسی، از هیچ تلاشی فروگذار نکرد. با شروع مبارزات امام خمینی (ره) علیه رژیم پهلوی، فضای سیاسی کشور نیز دچار تغییر و تحولات عمده ای شد.



در سال های اولیه نهضت ۱۵ خرداد ۱۳۴۲ که به رهبری امام خمینی (ره) علیه دستگاه وابسته پهلوی به بیگانگان شروع شده بود، در قزوین انجمن ها و گروه های مبارز در قالب هیئت های

شکل ۵-۴- تصاویری از مبارزات مردم قزوین علیه رژیم پهلوی

## پیشینه تاریخی و مفاخر استان

مذهبی در مدارس دینی و غیردینی، بازار و مساجد شکل گرفتند و مبارزین به چهره‌های شناخته شده مبارزه در عرصه ملی تبدیل شدند. عمق و ریشه مبارزه تا جایی بود که در همان سال‌های آغازین شکل‌گیری نهضت، ساواک تصمیم به جدایی ساواک قزوین و تبدیل آن به یک پایگاه منطقه‌ای گرفت. با اوج‌گیری انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ مردم استان قزوین، همراه و همگام با سایر مردم انقلابی ایران، صفوف خود را برای مبارزه با رژیم پهلوی منسجم‌تر کردند. آنان علی‌رغم فضای اختناق، در مناسبت‌های مختلف و در طی مبارزه با رژیم طاغوت، با پخش اعلامیه و نوار، کتاب و سرودن اشعار انقلابی، تشکیل مجالس برای شهیدان و برپایی سخنرانی و راهپیمایی، در به ثمر نشستن انقلاب اسلامی ایران نقش خود را به خوبی ایفا کردند.

### بیشتر بدانیم



نقشه کودتای اسفند ۱۲۹۹ در محل گراند هتل قزوین (خیابان پیغمبریه فعلی) با حضور رضاخان میرنچ، سیدضیال‌الدین طباطبایی و آبرون سایید انگلیسی طراحی شد.

### نگاهی مختصر به سابقه علمی قزوین در مسیر تاریخ

استان قزوین همواره پرورشگاه استعدادهای درخشان و زمینه‌ساز بروز و ظهور شخصیت‌های متعدد در طول تاریخ حیاتش بوده است. امروزه نام و رسم بسیاری از اندیشمندان و فرهیختگان در زمینه‌های علمی بر تارک استان ما می‌درخشد.

### فعالیت



آیا در شهر یا منطقه محل سکونت شما شخصیتی علمی و فرهیخته از استان زندگی می‌کرده است گزارشی در این باره تهیه و در کلاس ارائه دهید.

### بیشتر بدانیم



ردیف	نام	زمان زندگی	توضیحات
۱	علامه ابوالحسین قزوینی	قرن چهارم هجری	فاضل و ادیب - از آثار او: جامع التاویل و مجمل اللغة
۲	امام ابو یعلی حافظ بن عبدالله	قرن پنجم ه.ق	عالم و محدث - از آثار او: الارشاد فی اخبار قزوین
۳	نجم الدین کاتبی قزوین	قرن هفتم ه.ق	عالم و محدث - از آثار او: رساله شمسیه، منطق المین
۴	امام ابوالقاسم رافعی قزوینی	قرن هفتم ه.ق	مورخ - از آثار او: التدوین فی ذکر اهل العلم قزوین



۵	عمادالدین زکریای قزوینی	قرن هفتم ه.ق	جغرافیدان - از آثار او : عجایب المخلوقات و غرائب الموجودات، آثار البلاد و اخبار البلاد
۶	حمداله مستوفی	قرن هشتم ه.ق	مورخ - از آثار او : نزهة القلوب، ظفرنامه، تاریخ گزیده
۷	عبید زاکانی	قرن هشتم ه.ق	شاعر و نویسنده - از آثار او : رساله دلگشا، دیوان شعر، صدپند و ...
۸	مولانا سدید طبیب قزوینی	قرن دهم ه.ق	پزشک یا طبیب
۹	یحیی بن عبداللطیف قزوینی	قرن دهم ه.ق	مورخ - از آثار او : لب التواریخ
۱۰	میراحمد عبداللطیف قزوینی	قرن دهم ه.ق	مورخ - از آثار او : تاریخ جهان آرا
۱۱	قاضی احمد بن محمد بن عبدالغفار	قرن دهم ه.ق	مورخ - از آثار او : تاریخ جهان آرا - تاریخ نگارستان
۱۲	ملای قزوینی	قرن دهم ه.ق	شاعر
۱۳	عبدالنبی فخرالزمانی	قرن دهم ه.ق	شاعر و نویسنده
۱۴	مولانا سالک دیلمی	قرن دهم ه.ق	از خوشنویسان معروف در زمان شاه تهماسب اول
۱۵	میرعماد قزوینی	قرن دهم و یازدهم ه.ق	استاد خوشنویس در خط نستعلیق
۱۶	مولانا علی رضا عباسی	قرن دهم و یازدهم ه.ق	از خوشنویسان معروف دوره شاه عباس اول صفوی است
۱۷	میرمحمد معصوم قزوینی	قرن یازدهم ه.ق	ریاضیدان، فیلسوف، محدث
۱۸	شمس الدین حسینی قزوینی	قرن یازدهم ه.ق	ریاضیدان از آثار او : لغز بعض الاعداد
۱۹	میر صدر الدین محمد	قرن یازدهم ه.ق	شاعر، موسیقیدان
۲۰	حسین عقیلی رستمدراری	قرن یازدهم ه.ق	نویسنده دایرة المعارف ریاض الابرار
۲۱	رضی الدین محمد بن حسن	قرن یازدهم ه.ق	نویسنده دایرة المعارف الخواص
۲۲	مولانا علی افضل بن محمد	قرن یازدهم ه.ق	پزشک - از آثار او : الطب، فوائد فضلیه، جوارش و المفید
۲۳	محمد یحیی قزوینی	قرن یازدهم ه.ق	فیلسوف
۲۴	عباسعلی کیوان قزوینی	قرن سیزدهم ه.ق	حکیم، عارف، مفسر
۲۵	سید اشرف الدین حسینی	قرن سیزدهم ه.ق	شاعر ملی، روزنامه نگار و طنز پرداز بزرگ عصر مشروطه
۲۶	عارف قزوینی	قرن سیزدهم ه.ق	شاعر ملی، تصنیف ساز بزرگ ایران
۲۷	محمد حسین عماد الکتاب	قرن سیزدهم ه.ق	خطاط
۲۸	ملا محمد تقی برغانی (شهید ثالث)	قرن دوازدهم ه.ق	عالم دینی، مجتهد بزرگ
۲۹	سید ابوالحسن رفیعی	قرن ۱۳ و ۱۴ ه.ق	عارف، عالم، حکیم و ریاضیدان
۳۰	علامه محمد قزوینی	(۱۳۲۸-۱۲۵۶ شمسی)	نویسنده بزرگ ادبیات فارسی
۳۱	علی اکبر دهخدا	(۱۳۳۴-۱۲۵۹ شمسی)	نویسنده و مؤلف لغتنامه بزرگ فارسی
۳۲	ابوالحسن اقبال آذر	(۱۳۵۰-۱۲۴۵ شمسی)	موسیقیدان معروف





شکل ۶-۴- آرامگاه حمدالله مستوفی

**حمدالله مستوفی** : او نویسنده و مورخ و جغرافیدان معروف سده هشتم (تولد ۶۸۰هـ. و وفات ۷۵۰هـ.ق) و مؤلف تاریخ گزیده نزه القلوب و ظفرنامه، در دوره ایلخانان مغول می‌باشد. مستوفی در کارهای دیوانی و محاسباتی سرآمد بود. مزار او در محله ملک‌آباد قزوین واقع است.

### بیشتر بدانیم



علی اکبر دهخدا، لغت‌نامه نویس و نویسنده معروف، استان و کشور ما به‌شمار می‌رود. او پس از اتمام تحصیلات، مدتی را در وزارت خارجه به‌کار مشغول شد، آنگاه برای تکمیل معلومات و علوم جدید روانه اتریش گردید. پس از بازگشت از ایران علاوه بر فعالیت در مسائل سیاسی کشور، همچون ملی شدن صنعت نفت ایران، به نویسندگی در نشریات و تألیفات علمی پرداخت. او در سال ۱۳۳۴ در تهران درگذشت و در ابن بابویه به خاک سپرده شد. از آثار ارزشمند او می‌توان به لغت‌نامه بزرگ و جامع و نیز به ترجمه عظمت و انحطاط رومیان، ترجمه روح القوانین و فرهنگ فرانسه به فارسی اشاره کرد.

میر عمادقزوینی، بزرگ‌ترین و معروف‌ترین نویسنده خط نستعلیق : عماد بن ابراهیم الحسنی معروف به میر عماد از بزرگان خوشنویس نستعلیق، در سال ۹۶۱ هجری قمری، در قزوین به دنیا آمد. وی پس از آموختن مقدمات علوم و خط در قزوین سفری به تبریز و عثمانی (ترکیه فعلی) کرد و آن‌گاه به ایران بازگشت و در دربار شاه عباس اول مشغول به‌کار شد. با افزایش منزلت هنری و علمی او در نزد پادشاه صفوی، موقعیت او به تدریج مورد حسد رقیبان قرار گرفت تا جایی که سرانجام موجبات قتل این هنرمند بزرگ را فراهم آوردند.



## درس یازدهم قزوین و دفاع از مرزهای ایران اسلامی

با مطالعه تاریخ و پیشینه طولانی استان قزوین، متوجه نقش و اهمیت این دیار در دفاع از مرزها و ایستادگی و مقاومت در برابر ظلم و ستم‌های ناشی از حملات دشمنان خارجی و استبداد داخلی می‌شویم؛ نمونه‌ی والای این استقامت و ایستادگی مردم قزوین مربوط به دوران هشت ساله دفاع مقدس است که با شروع جنگ تحمیلی در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ جلوه‌ای زیبا یافت. با آغاز جنگ عراق علیه کشورمان، مردم استان ما نیز همانند سایر مردمان این مرز و بوم به دفاع از مرزها و ارزش‌های دینی خود برخاستند و با نمایش قدرت ایمان و استقامت در آزمون خطیر دفاع مقدس خوش درخشیدند. ایثار و فداکاری مردم استان ما را در طی هشت سال دفاع مقدس می‌توان در دو بخش حضور در میادین نبرد و شهادت و نیز حمایت و پشتیبانی تقسیم کرد.

### الف) حضور در میادین نبرد و شهادت

از ابتدای جنگ تحمیلی عراق علیه کشورمان، مردم شجاع و خداجوی قزوین نیز به همراه اقشار مختلف کشورمان، در همه مراحل جنگ حضور مستمر و پرشور داشتند، و هزاران نفر از مردم این دیار روانه صحنه‌های نبرد حق علیه باطل شدند و در عملیات‌های مختلف نظامی مانند: بیت المقدس، فتح المبین، والفجرمقدماتی، خیبر، بدر، والفجرهشت، کربلای پنج، مرصاد و ... دوش به دوش سایر رزمندگان با متجاوزان به نبرد پرداختند. از این تعداد رزمنده این استان، بیش از ۳۰۰ نفر به درجه رفیع شهادت، ۵۸۰۰ نفر به افتخار جانبازی نایل آمدند و ۶۶۰ نفر نیز از آزادگان سرافراز به‌شمار می‌آیند. تعداد معلمان شهید استان ۵۰ و تعداد دانش‌آموز ۳۰ نفر است.

### فعالیت

به نظر شما زنده نگه داشتن یاد و خاطره شهیدان چه تأثیری در زندگی فردی و اجتماعی ما دارد؟

### بیشتر بدانیم

جمهوری اسلامی ایران با داشتن ۱۷ هزار و ۱۵۹ شهید ترور، بیشترین قربانی را در دنیا دارد. استان قزوین نیز ۱۹ شهید، در اقدامات تروریستی منافقان، تقدیم انقلاب کرده است.

### ب) حمایت و پشتیبانی مردمی

یکی از مهم‌ترین و سرنوشت‌سازترین عواملی که در جریان جنگ نقش اساسی داشت، حضور گسترده و حمایت و پشتیبانی مدیران و مخلصان مردم کشور ما از رزمندگان اسلام بود. شهربانی، ژاندارمری و کمیته انقلاب اسلامی که وظیفه اصلی آن انجام خدمات در شهرها بود با قدرت تمام به وظایف خود عمل نمودند. نقش مساجد و مدارس و ستادهای اقامه نماز جمعه درباره آگاهی دادن و بیان مسایل جنگ و دعوت مردم برای حضور در صحنه‌های نبرد بسیار مؤثر و ارزنده بود.

اعزام نیروهای رزمنده و صدها کاروان کمک‌های مردمی به جبهه، برپایی مجالس یادبود شهیدان و زنده نگاه داشتن یاد و خاطره آنان، برگزاری مراسم ادعیه و زیارت، تکریم از خانواده‌های شهیدان و اسرا و جانبازان از جمله اقدامات و فعالیت‌هایی بود که مردم استان ما در طی هشت سال دفاع مقدس انجام دادند. یکی از نهادهایی که در طول جنگ نقش مهمی در حمایت و پشتیبانی ایفا نمود، جهاد سازندگی بود. جهاد سازندگی قزوین از ابتدای جنگ تا انتهای آن با حضور دلاوران و با تقدیم ۱۹ شهید و ده‌ها جانباز و آزاده سرافراز نام نیک و ارزنده‌ای از خود برجای نهاد. ساخت تعدادی سنگر اجتماعی، ۳۸۶ سنگر انفرادی و ۹۵ سنگر تانک و ماشین‌آلات و احداث خاکریز در محورهای عملیاتی به طول ۵۸ کیلومتر از اقدامات جهاد قزوین است.

### بیشتر بدانیم



#### سرداران شهید هشت سال دفاع مقدس

«مرگ حق است، اما تلاش کنید بهترینش را انتخاب کنید.» سردار مهدی شالباف

از میان شهیدان والای استان قزوین، سرداران فداکار و با تقوایی بودند که الگوهای ارزنده و بی نظیر برای دیگر هم‌سنگران خود به شمار می‌آمدند از جمله دلاوران که تنها به تعدادی از آنان اشاره می‌شود، می‌توان از سرداران: عباس بابایی، حسن لشکری، مهدی شالباف، نادر سلیمانیان، علی میوه‌چین، عبدالحسین قنبری، سید محمد علی عابدینی، علی شالی، منصور صدیق، ناصر سیاهپوش، حفظاله عابدینی، مصطفی حق‌شناس، رضا حسن‌پور، محمدصادق انبارلویی، مجیدحاج شفیعی‌ها، حسن تلاتری، محسن پرویز، محمدجعفرآشوری، سید علی‌اکبر حاج‌سید جواد و ... نام برد.

### فعالیت



گزارشی از زندگی یکی از شهیدان محل سکونت خود را تهیه و در کلاس ارائه دهید.



## برخی از اولین‌های شهید قزوین

نام و شهرت	محل تولد	تاریخ و محل شهادت	مسئولیت یا ویژگی
علی اصغر جمشیدی	قزوین ۱۳۳۰/۲/۱۴	۱۳۵۹/۷/۱۵ سربل زهاب	اولین معلم و جهادگر
محمود ایزدی	قزوین ۱۳۲۹/۱۱/۱	۱۳۵۹/۷/۲ کرخه نور	اولین کارمند شهید
جلیل خوئینی‌ها	قزوین ۱۳۲۵/۸/۳	۱۳۵۹/۸/۲۷ سوسنگرد	اولین کارگر بسیجی
سید احمد طباطبایی زواره‌ای	گرگان ۱۳۳۳/۱۱/۳۱	۱۳۵۹/۱۰/۲۰ هویزه	اولین افسر شهید ارتش دفاع مقدس
مجید رازقی	قزوین ۱۳۴۰/۶/۲۴	۱۳۵۹/۷/۱۱ سربل زهاب	اولین شهید سپاه قزوین
علی نژاد قربانی	سگزآباد ۱۳۳۳/۱/۱	۱۳۵۹/۹/۱ آبادان	اولین شهید انقلاب اسلامی در دفاع مقدس
حاجی خان نوری زاده جتانی	۱۳۴۰/۹/۲	۱۳۵۹/۷/۲۶ خرمشهر	اولین ناوی شهید نیروی دریایی دفاع مقدس
رفوفی صمغ آبادی	قزوین ۱۳۳۲/۵/۱۶	۱۳۵۹/۸/۱۰ دهلران	اولین درجه دار شهید شهربانی دفاع مقدس
ایرج عبوضی	قزوین ۱۳۳۲/۱۱/۲۴	۱۳۶۱/۴/۲۳ شرق بصره	اولین شهید خلبان هواپیمای هلیکوپتر دفاع مقدس
محمد علی جانباز	قزوین ۱۳۲۸/۹/۳۰	۱۳۶۱/۴/۲۱ تهران	اولین خلبان شهید نیروی هوایی ارتش
عباس بابایی	۱۳۳۲/۹/۱۴	۱۳۶۵/۵/۱۵ سردشت	اولین سرتیپ شهید ایران در دفاع مقدس
علی مکاری	۱۳۳۷/۱۱/۱	۱۳۵۹/۹/۱۹ آبادان	اولین فرزند ذکور شهید خانواده در دفاع مقدس
اصغر مظفری	قزوین ۱۳۳۹/۴/۱۷	۱۳۵۹/۱۰/۲۸ میمک	اولین دانشجوی شهید در دفاع مقدس
جعفری‌او	قزوین ۱۳۳۵/۵/۱	۱۳۵۹/۲/۱۵ قصر شیرین	اولین هنرمند شهید مرزی عراق قبل از شروع جنگ
محمد گرامی	قزوین ۱۳۳۱/۴/۱۸	۱۳۵۹/۱۰/۱۳ سربل زهاب	اولین ورزشکار شهید دفاع مقدس
عزیز اله رودباری	۱۳۱۲/۱/۱ رودبار	۱۳۶۵/۲/۲۴ هفت تپه	کهن سال‌ترین شهید دفاع مقدس
علی واعظی فرد	۱۳۴۹/۱/۴ شیرازک	۱۳۶۱/۲/۱۰ خرمشهر	خردسال‌ترین شهید دفاع مقدس
سید مجتبی افضل موسوی	قزوین ۱۳۲۳/۱/۱۰	۱۳۶۰/۷/۱۶ اتوبان تهران - کرج	اولین شهید روحانی ترور شده توسط منافقین



### شهید محمد علی رجایی



شهید محمد علی رجایی فرزند عبدالصمد در سال ۱۳۱۲ در شهر قزوین متولد شد. پس از اخذ مدرک ششم ابتدایی به کار در بازار پرداخت و در چهارده سالگی به تهران مهاجرت کرد. ابتداء به استخدام نیروی هوایی درآمد. اما پس از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ به دلیل گرایش‌های ضد رژیم از آنجا اخراج شد.

سپس به دانشسرای عالی راه یافت و موفق به اخذ مدرک لیسانس شد و به کسوت معلمی درآمد. در اردیبهشت ۱۳۴۵ بازداشت و بعد از پنجاه روز از زندان آزاد شد. در آذرماه ۱۳۵۳ مجدداً دستگیر شد و تا آبان ۱۳۵۷ در زندان به سر برد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی به ترتیب وزیر آموزش و پرورش، نخست‌وزیر و رئیس‌جمهور شد. سرانجام در هشتم شهریور ۱۳۶۰ در بمب‌گذاری ساختمان نخست‌وزیری که توسط یکی از افراد سازمان منافقین انجام شده بود به شهادت رسید.

### سید و رهبر آزادگان

علی اکبر ابوترابی متولد ۱۳۱۸، در سال ۱۳۳۶ به پیشنهاد پدرش وارد حوزه علمیّه قم و مدتی بعد نیز جهت ادامه



تحصیل به نجف اشرف مشرف شد و در محضر امام خمینی (ره) از درس خارج فقه و اصول ایشان بهره‌مند بود. او پس از ۶ سال تحصیل، در حالی که به وطن باز می‌گشت، به جرم جاسازی و حمل اطلاعاتی‌های امام دستگیر و به زندان ساواک منتقل شد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، مدتی به عنوان رئیس کمیته انقلاب اسلامی قزوین مشغول به خدمت شد، با شروع جنگ تحمیلی عازم میادین نبرد گردید. در ۲۶ آذرماه ۱۳۵۹ در یکی از مأموریت‌های شناسایی به اسارت دشمن درآمد. ایشان پس از بازگشت اسرا به وطن، به عنوان نماینده ولی فقیه در امور آزادگان منصوب شد و در دوره‌های چهارم و پنجم مجلس شورای اسلامی نیز، بارأی بالای مردم تهران، به مجلس راه یافت.



مرحوم ابوترابی سرانجام در ۷۹/۳/۱۲ در حالی که همراه پدر بزرگوارشان عازم مشهد مقدس و زیارت امام هشتم (ع) بودند در جاده سبزوار نیشابور دچار سانحه تصادف شدند و دعوت حق را لبیک گفتند.

### سر لشکر شهید عباس بابایی



شهید بابایی در سال ۱۳۲۹ در قزوین متولد شد. دوره ابتدایی را در دبستان دهخدا و دوره متوسطه را در دبیرستان نظام وفا گذراند. در سال ۱۳۴۸ در حالی که در رشته پزشکی پذیرفته شده بود، داوطلب تحصیل در دانشکده خلبانی نیروی هوایی شد. پس از اعزام به آمریکا و تکمیل دوره آموزش خلبانی در سال ۱۳۵۱ با درجه ستوانی به ایران بازگشت. با آغاز جنگ تحمیلی، شهید بابایی نیز در

کنار سایر همزمان خود به دفاع از میهن پرداخت و بالاخره پس از انجام عملیات‌های مختلف علیه دشمن متجاوز، در ۸ اردیبهشت ۱۳۶۶ در حین عملیات برون مرزی به شهادت رسید.

نزدیک به سه هزار شهیدی که استان عزیز ما تقدیم به انقلاب و اسلام کرده، سرداران و پاکبازان فداکاری بودند که الگوهای ارزنده و بی نظیر برای همه نسل‌ها و اعصار، به‌شمار می‌روند، از جمله این رادمردان می‌توان از: حسین تلاتری، امامعلی رشوند، قدرت‌اله چگینی، طهماسب شیخ حسینی، حسین مرانلو، عشقعلی قنبری، غلامحسین اکبری، وجیه‌اله عسکری، بداله علیجانی، قدرت‌الله فصیحی رامندی، سید نورالدین ابراهیمی و محمداسماعیل ذوالفقاری و ... نام برد.



### شهید حسین لشکری

امیر خلبان حسین لشکری در ۲۰ اسفند ۱۳۳۱ در روستای ضیاءآباد قزوین، متولد و پس از طی دوران تحصیل به استخدام نیروی هوایی درآمد. با شروع جنگ عراق علیه جمهوری اسلامی ایران، لشکری نیز در عملیات‌های نظامی علیه دشمن وارد عمل شد، او در یکی از

## پیشینه تاریخی و مفاخر استان

عملیات‌های نظامی به دلیل مورد اصابت قرار گرفتن هواپیمایش به اسارت نیروی دشمن درآمد. امیر خلبان لشکری پس از ۱۸ سال اسارت در ۱۷ فروردین ۱۳۷۷ به خاک وطن بازگشت. شهید لشکری اولین اسیر ایرانی است که رهبر انقلاب وی را سیدالاسرا نامید. او در شامگاه یکشنبه ۱۸ مرداد ۱۳۸۸ بر اثر عارضه قلبی دارفانی را وداع گفت و به درجه رفیع شهادت نائل آمد.